

S.D.Ü.
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

**ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE
KATKILARI SEMPOZYUMU**

**INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON THE CONTRIBUTION OF TURKISH
WORLD TO ISLAM**

31 Mayıs-1 Haziran 2007/31 May- 1 June 2007

BİLDİRİLER

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	172590
Tas. No:	956.02 ULU-T

ISPARTA 2007

S.D.Ü. İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 20
BİLİMSEL TOPLANTILAR SERİSİ: 8

YAYIN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY

Dr. Nejdet DURAK

KAPAK

Nejdet DURAK

ISBN

978-9944-452-13-7

Birinci Baskı

Eylül 2007 İSPARTA

Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.

İsteme Adresi: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi İSPARTA

Tel: =(246) 211 3881 Faks: 0 (246) 237 10 58

BASKI

Fakülte Kitabevi Baskı Merkezi

Fakülte Kitabevi Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd. Şti.

Kutlubey Mah. 1004 Sokak No: 15/B İSPARTA

Tel: 0 (246) 233 03 74&75 Faks: 0 (246) 233 03 76

e-mail: fakultekitavevi@yahoo.com.tr

KIRGIZ HALK DINDARLIĞINDA DUA FENOMENİ

Kemal POLAT*

Türk toplumunda dinî hayat, çok yönlü ve dinamik bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla dinin tanımına, dinlerin kendi içindeki inanç, ibadet anlayışına ve tanımı yapan kişinin bakış açısına göre çok çeşitli dindarlık türlerinden söz etmek mümkündür. Örneğin Günay, amprik bir çalışmasının sonucunda, Türk toplumundaki dini yaşayışın dörtlü bir tasnifini yapmaktadır. Buna göre, kentin orta ve alt tabakalarıyla kırsal kesimde yoğunlaşan “*Geleneksel Halk Dindarlığı*” birinci tip dindarlık tarzını ifade etmektedir. Halk dindarlığında kökleşmiş ve kalıplaşmış unsurlar hâkim durumdadır. Şekilcilik, geleneksellik, taklitçilik, ritualizm ve derin teolojik konulara fazla yer vermemek bu tip dindarlığın karakteristik özelliklerindedir.¹ Ayrıca Halk dindarlığı, yapısal olarak geniş bir çeşitlilik arz eder. Zira Sembolik ve mitsel düşünme tarzıyla bazı kolektif yönelimlerin etkilerine açıktır. Özellikle kitlelere has coşku, heyecan ve duygusallık, dine bağlılık tarzı ve kanaatlerde de kendini göstermektedir. Halk dindarlığı, yüksek tipli kitabî dinlere uygun kavram ve inançlarla birlikte, geleneksel kabul ve halk inanışlarını da bünyesinde barındırır. Dolayısıyla bir senkretizm söz konusudur. Senkretist bir karakter taşıyan Türk halk dindarlığı, tasavvuf, Şiilik, Sünniliğin yanı sıra eski Türk inanç ve geleneklerini de içinde barındırmaktadır²

Gerek Türkiye gerekse Orta Asya halklarında Şehir merkezlerinden, dini öğrenim görmüş din bilginlerinden, toplumun orta ve alt tabakalarına veya kırsal alanına gidildikçe daha çok sözlü kültüre dayalı yerel âdetler, mistik ve büyüsel öğelerle İslâmî öğelerin iç içe girdiği bir tür halk dindarlığı, güçlü bir şekilde egemendir. Bu dindarlık biçimi, halkın yaşam tarzı ve kültürü ile iç içe girmiş, bütünleşmiş bir durum arz etmektedir.

Kısaca halk dindarlığı kavramıyla, halkın geleneksel dini hayatı kastedilmektedir. Diğer bir ifadeyle halk arasında yaşayan dinî hayatın informal yönü vurgulanmaktadır.

Halk dindarlığı konusunun, Kırgızistan’ın dini hayatını anlamada büyük bir yeri ve önemi bulunmaktadır. “Halk dindarlığı ya da *popüler dindarlık*” denilen olgunun, Kırgızların geçmişi ve bugünü için de büyük bir anlamı vardır. Zira bu dindarlık türünü oluşturan halk inanışları geçmişten günümüze Kırgızların ne gibi inanış ve pratikleri benimsedikleri, dini hayatlarının kaynağı ve içeriği hakkında bilgi vermektedir. Böylece Kırgız toplumunu daha iyi tanıma ve tahlil etme fırsatını sunmaktadır.

Halk dindarlığı hakkındaki bu kısa girişten sonra dua konusuna gelecek olursak dua, bütün insanların, özellikle de inananların hayatlarında önemli yeri olan dinî bir fenomendir. Dolayısıyla, ister batıl, isterse hak olsun, ister ilkel, isterse kâmil olsun bütün dinlerde ve toplumlarda dua temel bir unsur olarak bulunur³. Kırgız Türk’lerinde de halk dindarlığının en önemli ve açık göstergesi duadır.

Kırgız dilinde dua, “bata”, “ak bata”, gibi kavramlarla karşlanır ve hep hayırlı dilekleri ifade eder. Bata, kelime anlamı olarak takdis, hayırlı dua, anlamlarına geldiği gibi, Fatiha anlamına da gelir. Yani Kur’an’ın ilk suresinin adı da Kırgızcada batadır. Ak bata ise daha çok nişan zamanında yapılan duaya denir⁴. Terim olarak bata: Aksakallar, misafirler, hocalar, şairler, yazarlar, bilim adamları ve toplumda önde gelen insanlar tarafından

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi Öğretim Üyesi/Erzurum

¹ Halk dindarlığı ve diğer dindarlık çeşitleri hakkında geniş bilgi için bk. Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*, Erzurum Kitaplığı, Erzurum 1999.

² <http://209.85.129.104/search?q=cache:DhmZm2RMK10J:m.karadogan.googlepages.com/Ahmet>

Tez2.doc+%22halk+dindarl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%22&hl=tr&ct=clnk&cd=6&gl=tr(21.03.2007)

³ Geniş bilgi için bk: Adil bebek, *Din ve Düşünce Açısından Dua*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s. 39-40.

⁴ Bk. K. K., Yudahin, *Kırgız Sözlüğü*, çev. Abdullah Taymas, c. I-II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, C. 1, s. 98.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

sofra başında, şükranlarını, iyi dileklerini, ulvî duygularını dile getirmek için söylenen övgü dolu, kafiyeli anlamlı güzel sözlerdir⁵.

Dua, ibadetin özünü oluşturması yönüyle herhangi bir toplumun dini anlayış ve yaşantısı, kültür ve medeniyetinin tespitinde önemli bir rol oynar. Çünkü dua sözleri bir toplumun dinî ve kültürel hayatının, beklentilerinin, dünya ve ahiret anlayışının kilometre taşlarını oluşturur.

Dua etme hissi, kul-Allah-insan ve tabiat arası bağa ilişkin inancın, Allah'ın sıfatlarına dair imanın tabii bir sonucu olarak, herhangi bir zamanda ansızın kişinin içine doğmaktadır. Dua, dinin veya dinî duygunun önemli bir tezahür şeklidir. Bu yönüyle dua informal bir karakter sergiler.

İnsan ruhuyla tabii alakası dikkate alınırca, duaların mazisinin beşeriyet tarihiyle paralel olduğu söylenebilir. İslâmî mahiyetteki duaların ilk kaynağı Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i şeriflerdir. Ancak dinî veya tamamen dinî karakterde olmayıp kültürel ve edebî mahiyetteki dualar da mevcuttur. Biz bunların birincisine, yani dinî dualara formal dualar, kültürel kaynaklı olanlarına da informal dualar diyebiliriz. Bunlar her ne kadar ayrı iki dua çeşidi gibi görünseler de, bunları birbirinden tamamen ayırmak mümkün değildir. Zira informal duaların formal dualardan etkilenmesi, esinlenmesi her halükârda mümkündür⁶.

Kırgızlar gibi geleneksel toplumlarda, din ile gelenek birbirine karıştığı gibi, sosyal ve dinî hayatta genelde bir informal yapılanma dikkati çekmektedir. Örneğin Kırgızlar, aralarındaki bir takım olay, anlaşmazlık ve kavgaları çözmek için polise başvurma, kurumsal imkânları kullanma yerine, aksakallara danışmakta, onlardan bir çözüm beklemektedirler. Dinî hayatta da formal bir ibâdet anlayışı yeteri kadar gelişmediği için informal bir yapılanma ve dua gündeme gelmektedir. Formal ibadetlerden ziyade informal ibadetlerin daha yaygın olması, toplumsal yapı ve Kırgızların dinî tecrübelerinin sonucudur. Yerleşik hayata geç geçmeleri, formal bir din eğitimi alamamaları vb. gibi hususlar informal ibadetin yaygınlaşmasına sebep olmuştur.

Kırgızlar, belirli ihtiyaçlar hâsıl olduğunda, önemli dinî günler ve bayramlarda, gündelik hayatın çeşitli aşamalarında dua ederler, güne dua ile başlar, günün sonunu yatak dualarıyla bitirirler.

Kırgızlar, “Sabah Nasibi” anlayışı gereği günlük hayata bir şeyler yemekle başlarlar. Kırgızlar “Sabah nasibi”ni dolayısıyla da dua etmeyi yoldaş kabul eder, ihmal edilmesi halinde günlük hayatın olumsuz yönde etkileyeceği, işlerin iyi gitmeyeceği endişesi taşırlar. Toplumda bu endişe “Sabah nasibini unutma!” sözüyle dile getirilmektedir. Dolayısıyla kahvaltı yapılmassa bile “Bismillah deyip tadına bakmak âmin deyip dua etmek” gerekmektedir⁷.

Kırgızların mitolojik düşüncelerine göre, uyuyan insanın canı bedenden ayrılıp, uzaklara uçar ve gezer. Bundan dolayı uykudan sağ selamet uyanabilmek için iyi dilekler belirten dualar vardır. Yatarken bu duanın okunması teşvik edilir. Dolayısıyla Kırgızlar aşağıdaki duayı okuyarak yatarlar.

Cattım Tınç	Yattım sakince,
Castığım kenç	Yastığım hazine,
Tilimde Kur'an	Dilimde Kur'an,
Tilegenim iman ⁸	Dileğim iman.(Amin)

Kırgızların duaya çok önem vermelerinin bir göstergesi olarak, Kırgızlarda adımı dua kavramından alan çeşitli âdetler, uygulamalar; dua anlamına gelen birtakım, semboller ve rumuzlar, dua ifade eden çeşitli isimler mevcuttur. Bu araştırmada söz konusu hususlar incelenecektir.

⁵ Bk. Zeyneş İsmail, *Kazak Türkleri*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 283.

⁶ Informal duaların Türkiye'deki çeşitleri ve örnekleri hakkında geniş bilgi için bk. Âmil Çelebioğlu, “Kültürümüzde Yatak Duaları” *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek Görenek ve İnançlar*, c. VI, Ankara 1987, s. 95-97.

⁷ “Sabah nasibi “ ve Kırgızların gündelik hayatla ilgili diğer gelenek ve inanışları hakkında geniş bilgi için bk. Kemal Polat, “Kırgız Türkleri'nin Günlük Hayatında Gelenekler ve Halk İnanışları”, *Türkler*, C.19, Ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 551-557.

⁸ Bkz. Abdıldacan, Akmataliyev, *Baldarga Arnalğan Salt Cana İrim-Cırımdar*, Bişkek, 2000, s. 98.

1. Batasın Aluu (Duasını alma)

Bu âdet, halk içinde çok kıymetli olup, âdetlere göre oturup kalkmasını bilen, söyledikleri şifa kabul edilen, büyükle büyük, küçükle küçük olabilen, toplumda saygı gören, mübarek aksakallara ve baybiçelere (bilge kadınlar) özellikle gitme ve dualarını alma uygulamasıdır. Bata alma, bir insanın çocuk sahibi olma, özellikle erkek çocuk sahibi olma, uzak yola çıkarken, seferden sağ salim döndüğünde, düşündüğü işine, dilediği maksadına iyilikle ulaşmak amacıyla yerine getirilen bir âdettir. Özel olarak aksakallara gidilip dua alındığı gibi, dua almak isteyen Kırgızlar, onları evine çağırır, hürmet gösterir, türlü yemeklerle ziyafet verir, özel elbise giydirir (kiyit kiyizüü)ler. Dua, yemek yedikten sonra yapılır.

Bata dileyen gelinler, kızlar, her şeyden önce eğilip büyüklere baş eğer, tazim gösterir. Dua alırken ayakta durur ve iki elini göğüslerine koyarlar. Dua verenler ise “*Amin, önünde çocukların, arkanda çok sayıda malın olsun, Allah benim yaşımı versin, Peygamber ve sahabeler seni korusun/kollasın(Omin aldındı bala bassın, arkandı mal bassın, Kuday benim yaşımı bersin, Paygamber- sahabeler koldosun)*” şeklinde dua eder. Bu şekilde dua alan insanlarla ilgili olarak ilerki zamanlarda “Onun duası tesir etmiş (onun batası tiygen)”, “tekin kişiden dua almamış (tekin kişiden bata albagan)” Duadan yaratılan çocuk (batadan caralğan bala)” gibi sözler giderek destana dönüşür⁹.

Dua almanın çeşitli uygulamaları mevcuttur. Kendi ifadelerine göre çocuğu olmayan Kırgız kadınlar, önce Allah’a dua ederler, yalvarırlar. Bunun için bir koyun keserek bütün komşularını çağırır, geçmişleri için Kur’an okutur, özellikle aksakal ve baybiçelerden dua (bata) alır, “*Allah-u Teâla’dan*” (*Kuday Tealadan*), “*Tengriden*” diyerek dilek tutarlar¹⁰.

Doğum sancuları başlayınca şehirlerde hemen bir ebeye haber verilir, ya da kadın hastaneye kaldırılır. Köylerde ise köyün en yaşlısı ve bu işlerden anlayan yaşlı kadınlar çağırılır. Hamile kadın, kendisinin elbiselerini hazırlar, abdest alır, hastaneye gidecekse evdekilerin duasını alarak evden çıkar.

2. Bata Kılıu, Bata tilö (Dua Etme-Dua dileme)

Kırgız Türk’lerinde ismini dua kavramından alan önemli âdet ve geleneklerden biri de Bata kılıu (Dua etme) ve bata tilö (dua isteme, dua alma) uygulamasıdır. Amantur Akmataliyev’e göre bu gelenek, “Yağmur ile yer yeşerir, dua ile halk yeşerir”(camgır menen cer kögöröt, bata menen el kögöröt), “Dua almak için yaratıldık (Dua tilö üçün büttük)”, “yemek yiyenlerden sıcak söz, ak dilek iste” gibi sözlerle dile getirilir¹¹.

Kırgız halk muhayyilesine göre, dua dileme-dua alma kolay, dua verme/dua etme de basit, ucuz bir iş değildir. Dua almanın birtakım hoş giden yönleri olduğu gibi, bazı maddî külfetleri de mevcuttur. Şöyle ki, dua istemek için sığır kesilir, sofraya hazırlanır, yolculuğa çıkarken, uzak yoldan gelince, rüyasında bir şeyler görünce, bir işte “ak yol” açılınca, kutsal yerlere gidince, kesinlikle dua etmek gerekir¹².

Bata tilö çoğunlukla, Kırgızlardaki kolgo su koyu (ele su dökme) âdetinde kendini gösterir. Yemekten önce ve sonra ele su döken gençler, çocuklar, dua ister ve gelen misafirler de onlara dua ederler. Şöyle ki, Kırgızlar, yemekten önce elleri yıkarken su döken kişiye, “*ömürlü ol, su gibi aziz ol; bol, temiz ve parlak olup durmadan ak (hayatını sürdür)*” der. Sofraya oturanlar yemek yeyip bitirdikten sonra, çocuk ayağa kalkar elini açar: “*omiyn*” der. Misafirler, “*Bismillah omiyn Allahu ekber, bak (talih) karasın, Hızır darasın, ömrün uzun, şanslı, talihli ol, hiçbir şeyden eksik olma*”, “*Dileğini versin*”, “*var ol*”, “*ömürlü ol*”, “*düşündüğün fikre, dilediğin maksadına ulaş*”, “*Büyük atalarının yolunu yol edin*”, “*Peygamber-Sahabeler seni korusun*” diye de dua ederler. Ellere su döken çocuğa bu şekilde dua etmek, dedelerin, aksakalların, baybiçelerin geleneğidir. Dua dileyen çocuk, dua bitince ellerini yüzüne sürer. Çocuk yemek sonunda dua almayı unutursa, “*balam kalk bata dile (iste)*” derler, dua istemesini sağlarlar¹³.

Kırgızlarda yemek öncesi ve sonrası ellere su dökene dua edildiği gibi, eve ve sofraya da genelde dua edilir. Eve ve sofraya sahibine yapılan dualardan birisi aşağıdaki şekildedir:

⁹ Bk. Amantur Akmataliyev, *Baba Saltı Ene Adebî (Eldik Salt)*, Bişkek 1993, s. 31.

¹⁰ Bk. Abdıldacan, Akmataliyev, *Baldarga Arnalğan Salt Cana İrim-Cırındar*, s. 8

¹¹ Bk. Akmataliyev, *Baba Saltı Ene Adebî (Eldik Salt)*, s. 69.

¹² Bk. Akmataliyev, *a.g.e.*, s. 69-70.

¹³ Bk. Akmataliyev, *Baba Saltı Ene Adebî (Eldik Salt)*, s. 69; Bk. Amantur Seydaliuulu Akmataliyev, *Kırgızdın Köönörbös Döölöttörü*, Şam Basması, Bişkek 2000, s.70.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Aşka bereke, başka doolot,
Berekesin berebersin.
Toodon taştan kelebersin.
Bolonosu kelebersin,
Bolup bolup berebersin.
Koyungar koroogo cayılıp,
Kotorgongo nan tolsun,
Başınarga bak konsun.
İçi kara kas sanagan pas bolsun,
İçi karanı it kapsın,
İçi aktı Kuday tapsın.
Uul kelin cumuşap,
Üygünör ularsın
Kız-Kiyöö cumşap,
Kızmatın körüp, betinger kızarsın.
Ömürünörgö ömür ulansın.
Köngülünör kuunap alıp kubansın.
İşinerge iyilik ulansın,
Başınarga bakıt kuşu kelip,
Baylıkınar ulansın.
Baldarga kubat bersin.
Karılarga iman bersin,
Kırsıktan aman saktap,
Caratkan özü cardam bersin.¹⁴ (O-omiyn)

Sofraya bereket, başa devlet,
Bereketini veriversin.
Dağdan taştan geliversin.
Devamı geliversin,
Olup olup versin.
Koyunlarımız meraya yayılıp,
Sofranız ekmekle dolsun.
Başınıza devlet kuşu konsun.
Kötülüğünüzü isteyenler mahvolsun.
İçi kara insanı köpek ısrırsın,
İçi ak olanı Allah bulsun/sevsin.
Oğul-gelin yumuşayıp, iyi huylu olup,
Evinize huzur dolsun, çıkmassın.
Kız-damat yumuşayıp, iyi huylu olup,
Hizmetlerini görüp, gururlanasın.
Ömrünüze ömür katılsın,
Gönlünüze neşe dolup, neşeniz daim olsun.
İşinize iyilik eklensin,
Başınıza talih kuşu konup,
Zenginliğiniz devamlı çoğalsın.
Çocuklara kuvvet versin,
Yaşlılara iman versin.
Kıtlıktan muhakkak koruyup,
Allah'ın bizzat kendi yardım etsin. (Amin)

Yukarıdaki son duada, sofranın bereketli olması, bereketin artmasına vurgu yapıldıktan sonra, devletin başta olması istenmektedir. Bu durum, Kırgızlar için çok önemlidir, zira Kırgızlar tarihte çok sıkıntılar çekmiş, birçok devletlerin baskısı ve egemenliği altında yaşamışlardır. Günümüzde bağımsızlığa kavuştukları için çok sevinmekte, bu huzur ve güven ortamının devam etmesini istemektedirler. Devletin güçlü olmasını ülkenin selametini isteyen Kırgızlar, küçük bir ülke kabul ettikleri aile huzuruna da değinmekte, aile fertlerinin iyi huylu, uyumlu, hizmeti seven, iyi niyetli insanlar olması için dua etmektedirler. Çünkü Kırgızlara göre ak gönül (iyi kalpli, iyi niyetli) insanı Allah çok sever, yardım eder ve böyle bir insanın işlerine iş, aşlarına aş katılır, başına talih kuşu konar, zengin ve müreffeh bir insan olur. Toplumda böyle insanların sayısının artması sonucu bütün toplum huzurlu olur. Duanın sonunda çocuklara kuvvet, yaşlılara iman istenmekte, Allah'ın bizzat kendinden yardım istendiğine vurgu yapılmaktadır.

Sofra Duası (Dastarkongo Bata)

Caratkan özün calga,
Cardı kılba malga,
Ağıl-togul aştuu kıl,
Adebi artıp baştuu kıl,
Uuldardı egizdep ber,
Telegeyin tegizdep ber,
Kızınğ çürök bolsun,

Yaradan kendin kutsa,
Eksiklik verme mala,
Ahırı-ağılı aşan yap,
Edebi artıp, başı dik olsun.
Oğulları ikiz ver,
Mutluluğa gark et.
Kızın güzel olsun,

¹⁴ Bk. Gülayna İbragimova, "Ak bata", *Aalam*, No: 18, 1994, s. 8.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Suun mürök bolsun,	Suyun zezem olsun,
Korgolung koy bolsun,	Ahırın/meraların koyunla dolsun,
Bilgening toy bolsun,	Sadece toy bilesin, eğlence göresin.
Tuulganın tüyümdü bolsun,	Kardeşlerin birbirine bağlı olsun.
Konuşung tok bolsun,	Komşuların tok, zengin olsun.
Korosu cok bolsun,	Kötülüğü yok olsun.
Ayılınğ kesepsiz bolsun,	Köyün belasız olsun.
Elin esepsiz bolsun,	Halkın sayısı çok olsun,
Camandık toorubasin,	Kötülük kalıcı olmasın/tehdit etmesin.
İtin da oorubasin ¹⁵ . (O-omiyn)	Köpeğin bile hasta olmasın.(Âmin)

Bu duada Kırgız toplumundaki sosyal yaralara dikkat çeken bazı hususlar mevcuttur. Şöyle ki, erkek çocukların ikiz olması istenmekte, kızların ise güzel olması dilenmektedir. Çünkü Kırgızlarda çocuk çok önemsenmekte, çocuğu olmayan, adeta insan yerine konmamakta, erkek çocuğu olan ise baş tacı edilmekte, kendisine törenler düzenlenerek elbiseler giydirilmektedir¹⁶. Kızın güzel olmasını istemeleri de kanaatimize göre toplumdaki sosyal bir yaraya işaret etmektedir ve genç kızların zamanında, iyi bir evlilik yapmalarını istemek anlamına gelmektedir. Çünkü Kırgızlarda erkek nüfus oldukça az, kadın sayısı ise çoktur. Dolayısıyla güzel, bakımlı, kültürel ve el becerisi bakımından donanımlı olmayan kızların evlenme imkânı yok denecek kadar azdır. Duada ayrıca “*halkın sayısı çok olsun*” dileği, göçebe hayatta kalabalığın önemine işaret etmekte, “*köpeğin bile hasta olmasın*” duası ise, bir insanın diğer birisine karşı iyi dileğinin en üst seviyesini göstermektedir.

Kırgızlarda muhakkak dua edilmesi gereken zamanlardan biri de sefere çıkma, yolculuk zamanıdır. Yolculuğa çıkarken ve yolculuktan dönünce Kırgızlar dua etmeyi önemli bir âdet sayarlar. Buna göre bir kişi yolculuğa çıkarken, “*Hafif git de yüklü dön*¹⁷, *seferin uğurlu olsun, ak yolun açık olsun, düşmanı yenip gel, Ata-babaların ruhları korusun, yolun engelsiz, yoldaşın Hızır olsun. seninle düşmanlaşan yıkılsın/sürünsün*” gibi hayırlı dualar dile getirilir¹⁸.

Sefere/Yolculuğa Çıkan İnsana Hayır Dua

Kursagin tok bolsun,	Karnın doygun olsun,
Eki kolun sok bolsun,	İki elin kuvvetli olsun,
Düşmanın cok bolsun,	Düşmanın yok olsun,
Colundu kızır coldosun,	Yolunu Hızır gözlesin,
İşindi kудay ongdosun,	İşini Allah onarsın (rast getirsin)
Ata babalardın arbağı koldosun,	Ata-babaların ruhları seni korusun.
Kas sanagan ongbosun.	Hakkında kötü düşünenler iflah olmasın.
Ardayim cüzün carık,	Her daim yüzün ak,
Colung açık, işing ong bolsun ¹⁹ . (O-omiyn)	Yolun açık, işin kolay olsun.(Amin)

Yukarıdaki dua, Kırgızların geçmişte ve günümüzdeki dinî yaşantısı, kültürel dokusu hakkında önemli ipuçları vermektedir. Şöyle ki, duada Hızır’dan ve ata babaların ruhlarından bahsedilmektedir. Bu da Kırgızlarda Hızır inancının ve Geleneksel Türk dini inançlarından Atalar kültü inancının, halen Kırgızlar arasında canlılığını sürdürdüğünü göstermektedir.

Kırgızlarda dua anlamına gelen bir âdet ve gelenek de *Tülöö beriu* (*Şükür etme*) dur. Bu gelenek herhangi bir belâ ve musibetten sağ selâmet kurtuldukları için, uzak bir yere sağ selâmet varıp geldikleri için

¹⁵ Aksaamay Kıdıralı Kızı, “Babalardın Narktuu Sözü” *Aalam*, No:10 (72), Aprel 1994, s. 8.

¹⁶ Kırgızlarda çocuk ve erkek çocuğun önemi hakkında geniş bilgi için bk. Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri’nde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara 2005, s. 64-76.

¹⁷ Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Dinî ve Sosyal Hayatı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, Ankara, 2005, s. 367.

¹⁸ Akmataliyev, *Baba Saltı Ene Adebî (Eldik Salt)*, s. 19-20.

¹⁹ Bk. Gülayna İbragimova, “Ak bata”, *Aalam*, No: 18, 1994, s. 8.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Allah'tan razı olduklarını belirtme, O'na şükür edip, sığır kesme, etini pişirip halka dağıtma ve dua alma geleneğidir. Çoğunlukla, şiddetli bir ağrıya tutulup kurtulunca, ameliyat başarılı sonuçlanınca, ağır bir kazadan beâdan insanın başı kurtulunca Tülöo verilir. Tülöo da âdet gereği, koyun-keçi; kuzu oğlak, tay, tosun gibi hayvanlar kesilir²⁰.

Bu tür musibetlerden kurtulan, bu şekilde tülöo verirken, eş dost da bu insanlara geçmiş olsun demeye gelir ve ona bir "ak kalpak" hediye ederler. Her ne kadar sözlü dua edip, geçmiş olsun dileğinde bulunsalar dahi, bu ak kalpak da sembolik olarak bir anlam ifade eder: "*Bundan sonra böyle bir kaza-bela, musibet başınıza gelmesin, yolunuz ak olsun, ayağınız sürçmesin, huzurlu ve mutlu bir hayat yaşayın*" anlamına gelir. Burada ak renk sağlık, selamet ve huzuru sembolize etmekte, kalpak ise geleneksel bir hayatı ima etmektedir.

Eskiden beri Kırgız'ın söken şafağının, başlayıp geçirdiği günlerinin dua ile başlayıp dua ile sona erdiği belirtilmekte, bu durumun nesilden nesile, ağızdan ağıza söylenip, her bir Kırgız'ın can dünyasına, ruh dünyasına baht, talih, huzur ve uzun ömür verdiği; rızkını, nasibini alıp getirdiği; ayrıca bu geleneğin "*kutsal kut*" olarak kabul edildiği vurgulanmaktadır²¹. Geleneğe göre duayı özellikle değerli ihtiyarlar verirler. Örneğin, çocuğu beşiğe, çoluk çocuğu büyüyen, nurlu bir nine salar. O, çocuğu beşiğe belemenden önce her türlü ağrıdan, cin, şeytanlardan etkilenmesin, zarar görmesin diye beşiğin altını üstünü, yanını köşesini tütsüler ve erkek çocuğa şöyle dua eder:

Caratkan özün calga,	Yaradan kendin kutsa/yardım et,
Çakşılığundan canba,	İyiliğinden cayma/vazgeçme
Iyman berip ıldıydı cölö,	İman verip, temelini sağlamaştır,
İmrkayınan ırıska bölö,	Küçüklüğünden rızkını bol ver.
Kesepettütünün sözüngnön sakta,	Yalancının/belahnın sözünden sakla,
Keskinin közünön sakta,	Nazarcının gözünden sakla,
Kara cerdın töşünön sakta,	Kara yerin kötülüğünden sakla,
Kasietsizdin özünön sakta,	Ahlâksız ve kötü insanın kendinden sakla.
Arçaday uzak çaş ber,	Ardıçtan uzun yaş ver,
Kolunan körü töğülsün,	Elinin hüneri dökülsün/saçılsın.
Anasının süttün aktasın,	Annesinin süttünü aklasın,
Calan ayılı emez,	Sadece köyü değil,
Calpı curtu maktasın,	Bütün yurdu beğensin/övsün.
Adamga süyküm kebi bolsun,	İnsana etki eden sözü olsun,
Abiyiri çebi bolsun,	Ahlâkı, kalesi olsun,
Aytkanı elge el bolsun,	Söylediği halka uygun, yararlı olsun,
Akıl adebi sep bolsun ²²	Akıl edebi çok olsun,
Akelerine atçı bolsun,	Ağabeylerine at hazırlayıcı olsun,
Ükölörünö başçı bolsun,	Küçük kardeşlerine reis, öncü olsun,
Camandan adaştır,	Kötüden uzaklaştır,
Çakşıga caraştır,	İyiye yaklaştır,
Can dosun köp kıl,	Can dostunu çok kıl,
Telegeyge teng kıl,	İçini dışını denk kıl,
Aramdıktan alıs kıl,	Haramlardan uzak kıl,
Aktan taybas kalıs kıl,	Haktan ayrılmaz, halıs kıl,
Akılın tön kıl,	Aklını doğru kıl,

²⁰ Bk. Akmataliyev, *Baba Saltı Ene Adebî (Eldik Salt)*, s. 62.

²¹ Bk. B. Eşkocoyeva, "Bata Mene el Köböyöt", *Oş Canırığı*, No: 22 (15657), 18 Mart 2000, s. 8.

²² Bk. Eşkocoyeva, *u.g.m*, s. 8.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Againine korgon çep kıl,	Anne babasını koruyan çeper kıl,
Caratkan colun aç,	Yaradan yolunu aç,
Çenemsiz bilim ber,	Ölçüsüz, bol bilim ver,
Ceksiz ilim ber,	Sınırsız ilim ver,
Örgö kulatıp taşın,	Obaya yuvarlatıp taşını,
Özgöndön asil kıl başın ²³	(O-omiyn) Özgen'den asil kıl başını.

Erkek çocuğa böylesine kapsamlı ve manidar dua yapılması, Kırgızların ona bakışıyla, verdiği değerle alakalıdır. Bütün Türk topluluklarında olduğu gibi, Kırgızlarda da erkek çocuk çok önemlidir. Erkek çocuğu olmayan adam zürriyetsiz, nesilsiz kabul edilir. “*Oğlu olmayanın nesli yoktur*”(Uulu cohtun muunu cok) denir²⁴. Dolayısıyla bu ağır ithamdan kurtulmak için erkek çocuk sahibi olmak gerekmekte, bunun için de bir takım inanış ve uygulamalara başvurulmaktadır. Evliliğin ilk günü, gelin yatağında erkek çocuk güreştirilmekte; kutsal yerlerde dua edilmekte; molla ve bahşılara okutulmakta, onlardan dua alınmaktadır. Özellikle erkek çocuk sahibi olmak isteyen kişi, kardeşinin ya da çok yakın bir akrabasının çocuğunu alarak ona bakmakta, kendisinin de erkek çocuğu olması için dua etmektedir. Hep kız çocuğu oluyorsa, erkek çocuk olması için, son doğan kız çocuğunun adını “Burul”(dön), “Uulkan”, (oğulkan), “Uulça”(oğulca) vb. koymaktadırlar. Böylece erkek çocuk sahibi olacaklarını düşünmektedirler. Bütün bu uygulamalar sembolik olarak dua ve dilek bildirir. Kırgızlar, “Allah ne verirse o olur” demekle birlikte, oğul sahibi olmak için şu nevi pratiklere de başvurulmaktadır. Erkek ve kadının her ikisi de sıcak yiyecekler yerler. Cinsel ilişkiden önce bal veya “*novat*” adı verilen özel bir şekerle çay içerler. Abdest alır, besmele çeker “Allah, medetkâr, benim senden dileğim, bana iyi bir oğlan çocuğu vermendir, kendi rızkı ile ver” diye dua ederler. Bütün bu pratikleri yerine getirenin erkek çocuk sahibi olacağına inanırlar²⁵.

Bu duada dikkat çeken iki husus daha vardır. Şöyle ki, “*Özgen'den asil kıl başını*” cümlesi bölgede derin bir anlam ifade eder ve tarihî “*Özgen Minaresi*”ne işaret vardır. Çünkü Özgen minaresi, Kırgızistan'da Kuzeydeki Burana minaresinden sonra, Güney Kırgızistan'daki tek tarihi eser olarak, önemini korumakta, yüksekliği ve ihtişamıyla gönüllere gurur vermektedir. Dolayısıyla çocuğun başının özgen minaresi gibi dik, bağımsız ve şerefli olması istenmektedir.

Diğer bir konu da “*Arçadan uzak yaş ver*” cümlesidir. Bununla da çocuğun oldukça uzun süre yaşaması, ömrünün uzun olması ve kazadan beladan korunması istenmektedir. Çünkü Kırgızlarda günümüzde de arça (ardıç ağacı) kutsal ağaç olarak yerini korumaktadır. Kırgızların yeni eve taşınmadan önce, çocuğu beşiğe salarken ve salgın hastalıklar sırasında ardıçla tütsü yapmaları, özellikle onu yeni doğmuş bebeğin beşiği için malzeme olarak seçmeleri de ardıç ağacının kutsal niteliğinden kaynaklanır. Tütsü, kökü oldukça derinlerde olduğu için ab-ı hayat suyu ile beslendiğine inanılan ve uzun ömrün, sağlığın sembolü olan; her türlü kötü ruhlardan koruduğuna inanılan, pazarlarda bol miktarda satılan arça (ardıç ağacı) ile yakılır. Ardıç uzun ömrün simgesi olup nazardan, cin, şeytan gibi kötü ruhlardan da koruma özelliği vardır.

Kırgızlar, kız çocukları da ihmal etmezler ve onlar için de beşik toyu yaparlar. Kız bebeği beşiğe salarken aşağıdaki gibi bir dua edilir:

Caratkan özün calga,	Yaradan kendin yardım et,
Calgandan talba,	Yalana kanma,
Ömür boyu özün cölö,	Ömür boyu, kendin dayan,
Imırkayınan ırıska bölö,	Çocuğu rızıkla kundakla,
Oyuncogu çükö bolsun,	Oyuncağı yastık olsun,
Oylogonu ükө bolsun,	Düşüneni erkek olsun/erkek kardeşi olsun
Üygö kut konsun,	Eve kut konsun,

²³ Aksaamay Kıdıralı Kızı, “Babalardın Narktuu Sözü” *Aalam*, No:10 (72), Aprel 1994, s. 8.

²⁴ Bk. Alimbekov, *K. Etnopedagogikası*, c.I, s.35; Erdem, *a.g.e.*, s. 118.

²⁵ Bk. Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, s. 69-70

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Ecesine töl bolsun,
Enesine bel bolsun,
Aldına nurun çaç,
Artına şürün çaç,
Ön bergeysin cüröktöy,
Münöz ber cibektey,
Cıldızdan çarkın çıray ber,
Kündön ısıq ıray ber,
Tal çıbıktay sımbat ber,
Ayday çiyilgen kaş ber,
Arçaday uzak çaş ber,
Kolunan körü tögüldün,
Cüzünön meeri tögülsün,
Anasının sütün aktasın,
Atasının arın saktasın,
Calan ayılı emez,
Calpı curtu maktasın,
Adamga süyküm kebi bolsun,
Abiyiri çebi bolsun,
Aytkanı elge el bolsun,
Akıl adebi sep bolsun²⁶. (O-omiyn)Akıl edebi daim/ düzgün olsun.(âmin)

Ablasına soy olsun,
Anasına güç olsun,
Önüne nurunu saç,
Arkasına cevher saç,
Yürekli biri olsun,
İpek gibi huy ver,
Yıldızdan parlak lamba ver.
Güneşten sıcak çehre ver.
Çubuk dalı gibi endam ver.
Ay gibi kaş ver,
Ardıç ağacından uzun ömür ver,
Elinin hüneri dökülsün/saçılsın,
Yüzünün sevgisi ortaya çıksın,
Anasının sütünü aklasın,
Babasının arını/namusunu saklasın.
Sadece köyü değil,
Bütün yurdu beğensin/övsün.
İnsana hoş gelen sözü olsun,
Ahlâkı, kalesi olsun.
Söylediği halka uygun, yararlı olsun,

Kırgız Türk'leri duaya çok önem verdikleri için, yapılan dualar beşikteki bebeğe dua ile sınırlı değildir. Onlarda özel zamanlarda bu zamanlara uygun bir dua etmek, gelenek halini almıştır. Bu cümleden olmak üzere Kırgızlar, düğün yapanlara, ev sahiplerine, geline, damada, yeni ayın doğuşunu gördüklerinde, tarlaya ilk tohumu atarken ve nitekim sıkıntılı zamanlarda bütün yurda ve halka dua ederler.

Düğün Sahiplerine Hayırlı Dua

Oomiyn aşka bereke, başka döölöt,
Berekesin bere bersin.
Paygambar caşın bersin,
Bay döölöt aşın bersin,
Kenc peyil ketpes döölöt kecin,
Koyungar koroogo cayılsın,
Kolungar mayga malınsın,
Örüşüngörgö mat tolsun,
Örööngö dan tolsun,
Dastarkongo nan tolsun,
Başınarga bak konsun,
Toylor dağı toylonsun,
Toydon kurug koybosun,
Üyünörgö baş caynasın,
Kazanıngarga aş kaynasın,
Oçokunördön ottuk öçpösün,

Amin! Sofraya bereket, başa devlet,
Bereketini verip dursun,
Peygamber yaşın versin,
Devleti zengin olsun,
Huzurunuz gitmesin, malınız gitsin,
Koyunlar yaylaya yayılsın,
Eliniz yağa banılsın,
Meralarınız hayvanlarla dolsun,
Ambarınız tahılla dolsun,
Sofranız ekmekle dolsun
Başınıza talih kuşu konsun,
Düğününüze düğün katılsın, neşeli geçsin.
Düğününüzde hiçbir şey eksik olmasın
Eviniz çoluk çocukla dolsun,
Kazanınızda yemek kaynasın,
Ocağınızdan ateş sönmesin,

²⁶ Kıdıralı Kızı, "Babalardın Narktuu Sözü", s. 8.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Başınardan bakıt ketpesin, Başınızdandır talih gitmesin,
Uul- kelin, kız- küyöö cumuşap, Oğlun, kızın gelinin anlayışlı olup,
Baktıluu door sürüp, Bahtlı, talihli bir zaman sürüp,
Könülüngör kubansın²⁷(O-omiyn) Gönlünüz/göğsünüz kabarsın/sevinsin.

İki gencin nikâhını kıyanlar, aşağıdaki gibi dua ederler:

Köşögönör kögörüüp köp çaşagıla, Perdeleriniz yeşerip çok yaşayınız,
Nikener kabıl bolsun, Nikâhımız kabul olsun,
Başınardan bak döölöt ketpesin, Başınızdandır talih, devlet gitmesin,
Birge aarıp birge karagıla, Birlikte ağarıp, birlikte yaşlanın.
İntimaktuu, ıraşkerlü bolgula, derler²⁸. Birlik ve beraberlik içinde olun.

Gence/damadada yapılan Dua

Türk atabız Koldosun, Türk atamız kollasın,
Töpöyül kılbay tüşündü, Boşa çıkarmayarak rüyanı,
Tüyšükttüü kılbay işindi, Ağırtaştırmayarak, zorlaştırmayarak işini,
Tübölükkö ongdosun²⁹.(O-omiyn) Ebedi düzeltsin. (Âmin)

Kırgızların ata-babalarından gelen bir gelenek de yaşlıların duası, el-yurda söyledikleri iyi dilekleridir. Halkın yüzünü ak eden, akıllı aksakallar, büyük düğünlerde veya halkın başına bir bela-musîbet veya başka kötü bir durum geldiğinde, bütün yurda ve Kırgız halkına özel dua ederler, bu dua ise Kırgız elinin batası (Kırgız halkının duası) diye adlandırılır³⁰. Dua aşağıdaki şekilde yapılır:

Bütün millete/halka dua (Calpı Cumuray Curtga Bata)

Elçi elçi elçi bay, Elçi elçi elçi bay,
Ençisin bere bersin, Payını, müjdesini veriversin,
Toodon taştap kelebersin, Dağdan aşıp, geliversin.
Bolup bolup bere bersin, Olup olup veriversin,
Kazanınarga aş kaynasın, Kazanınızda aş kaynasın,
Üyünördö baş caynasın, Eviniz çoluk çocukla dolsun,
Oçokunardan ottuk öçpösün, Ocağımızdan ateş sönmesin,
Başınardan bakıt ketpesin, Başınızdandır huzur gitmesin,
Caratkan calgay sözdön, Yaratan yalan sözden,
Caman közdön, Kötü/kem gözden,
Keçeturğan toodon, Gececeğiniz dağdan,
Basaturğan coodon saktasın, Saldıran düşmandan saklasın.
Colunardı kızır coldosun, Yolunuzu Hızır kollasın,
İşinerdi kuday ongdosun, şinizi Allah rast getirsin
Ata-baba, umay enelerdin, Ecdadınızın, umay anaların,
Arbağı koldosun, Ruhları korusun,
İçi kara kas sanagandar, İçi kara düşman sananlar,
Kımbatçılık,tartıştıq, ooş kayış, Pahallık, kavga- gürültü,karışıklık,

²⁷ Bk. Gülayna İbragimova, "Ak bata", *Aalam*, No: 18, 1994, s. 8.

²⁸ B. Eşkokoyeva, "Bata Menen el Köböyöt", *Oş Canırığı*, No: 22(15657), 18 Mart 2000, s. 8.

²⁹ Kıdırali Kızı, "Babaların Narktuu Sözü" s. 8.

³⁰ Mudaris H.Karasayıulu, "Kırgız Elinin Batası", *Eldik Trubina*, No: 8 (1760), 23 Mart 1992, s. 3.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

Kıyın zamanga ongolsun ³¹	Bu zor zaman düzelsin.
Mal bolsun,	Mal mülk olsun,
Baş bolsun,	Çoluk çocuk olsun,
Berekelüü aş bolsun,	Bereketli sofrası olsun,
Bakkan bala bolbosun,	Üvey evlat/evlatlık olmasın,
Halk ordunda bolsun,	Halk yerinde olsun,
Han taktasında bolsun,	Han tahtında olsun,
Handın kasabınan saktasın	Han'ın gazabından saklasın.
Karaçanın doomatından saktasın,	Yabancıların töhmetinden saklasın.
Aşuusu biyik toodon saktasın,	Aşması zor dağdan saklasın.
Aykırıp tiygen Coodon saktasın,	Haykırıp vuran düşmandan saklasın
Agını katuu sudan saktasın,	Akması katı sudan saklasın,
Adam ölgön cuudan saktasın,	Adam ölen karışıklıktan saklasın.
Bak karasın,	Bahtlı, talihli ol,
Hıdır darasın,	Hızır iyileştirsin,
El içi tınç bolsun,	Halk içinde selamet, huzur olsun,
Emgek kaynap tursun,	İşler kaynamaya devam etsin,
Bereke caynap tursun,	Bereket çoğalmaya devam etsin,
Oşol caynagan berekenin içinde,	O çoğalan bereketin içinde,
Elibiz uzurluu ömür sürsün,	Halkımız huzurlu ömür sürsün,
Allahu ekber der alakan caygan ³² .	Allahu ekber der, elini yüzüne sürer.

Bu duadaki bazı hususları açıklamak faydalı olacaktır. “Karaçanın DooMATı” nedir? Karaça, bir kişi adı değildir. Bu söz Arapların “Harice” dedikleri “yabancı memleket” manasında bir kelimedir. DooMAT ise Fars dilinde töhmet diye söylenir. Dolayısıyla bu sözden, Kırgız halkının eskiden yabancı ülkelerin önemli iftiralarına maruz kaldıklarını, gözdağı aldıklarını, kendilerine düşmanlıklar beslendiğini öğreniyor, bunlardan kurtulmak için Kırgızların dua ettiklerini anlıyoruz. “Aşuusu biyik toodon saktasın”, Kırgız halkı daima sarı kayalı Ala Too'nun içinde yaşadığından, çok sayıda önemli kişi dağdan düşüp öldüğü için böyle dua edilmektedir. “Agını katuu suudan saktasın” derler. Çünkü Ala Too'nun her bir deresinden bol sular akar, köprü olmadığından, birçok insan sulara boğularak ölmüştür. “Kudanın en camanı da suu keçiret”(Dünürün en kötüsü bile suyu geçirir” denir. Bu söz, boşuna söylenmemiştir. Çünkü Kırgızlara göre, öz kardeşi akarsudan geçmek için atını vermez de, dünür atını esirgemez, sudan geçirir. “Aykırıp tiygen coodon saktasın” denir. Çünkü Yüksek kayalık dağın içinde yaşayan Kırgızlar, düşman geldiğinde dağın tepesine çıkıp, gelen düşmanlara taş atarak geçirmezler, onları engeller, kafalarını gözlerini kırıp gönderirler, kendilerini korurlarmış³³. Dolayısıyla bütün Kırgız halkına dua ederken halkın genel problemlerine çözüm istenmektedir.

Kırgızlara göre dua ederken tam bir teslimiyet ve ihtiyaç içinde olmak, acziyetini idrak etmek, sıkıntı içinde olduğunun bilincine varmak gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle Allah'a dua etmek için duygusal bir hazır buluşluluk içinde olmak gerekmektedir. Şöyle ki, Kırgız Türk'lerinde çocuk çok önemli olduğu için normalde çocuk sahibi olmayanlar toplum tarafından hor ve hakir görülür, onların çeşitli törenlere katılmalarına müsaade edilmez. Ancak, Kırgızlar'da bu hor ve hakir görme işi bazen de bilinçli olarak ve tamamen iyi niyetle, Tanrı'nın merhametini celbetmek için yapılır. Bunun için çocuğu olmayan kadın toplumdan dışlanır, kendisine çeşitli hakaretler edilir, kırıcı sözler söylenir. Böylece onun üzülmesi ve bu üzüntü ile Allah'a dua etmesi sağlanır. Çünkü inanişe göre çocuğu olmayan kadın böyle zor durumda bırakılırsa, bu durumdaki insanın duasını Allah kabul eder, kadın da çocuk sahibi olur. Çocuğa bu kadar önem verilince, bir insanın kendisi henüz çocukken ona

³¹ Bk. İbragimova, “Ak bata”, s. 8.

³² Karasayulu, “Kırgız Elinin Bataşı”, s. 3.

³³ Karasayulu, “Kırgız Elinin Bataşı”, s. 3-4.

ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASININ İSLAMİYETE KATKILARI SEMPOZYUMU

ad koyma esnasında, ileride çocuk sahibi olması için özel dua edilmektedir³⁴ Bu uygulama Kırgızlarda hem duanın hem de çocuğun önemini göstermektedir.

Kırgızlar'da çocukları yaşatmak için başvuru yollarından birisi de ad koyma geleneğinde kendisini göstermektedir. Buna göre çocukları yaşamayan aileler, çocuk erkekse adını, Türkçe'de "Dursun" anlamına gelen "Toktomamat", "Toktobek", "Toktosun", "Tursunbek"; kız ise "Toktobübü", "Tursunay" koymaktadırlar. Böylece, adın insanların kaderini etkilediğine inanan Kırgızlar, bu adların anlamındaki yaşatıcı güçten faydalanmayı, böylece çocuklarının yaşamasını, uzun ömürlü olmasını ümit etmektedirler. Dikkat edilirse bu isimler kelime olarak dua ve yalvarış anlatmaktadır. Dolayısıyla bu isimler, sembolik birer duadır. Hatta inanışa göre bu isimler her çağrıldığında dua yenilenmekte, sürekli dua edilmektedir.

Dua etme, dua alma âdetinin en güzel örneklerinden biri de Ramazan ayının on beşinden sonra gerçekleştirilen caramazan geleneğinde kendini gösterir. Geleneğe göre Bütün evleri dolaşarak çeşitli şiirler okuyan, şarkılar söyleyen çocuklar, bazı hediyeler alırlar. Sonunda şöyle bir dua ederler:

Balanız Batır bolsun	Çocuğunuz kahraman olsun,
Kızınız Kanikey olsun	Kızınız Kanikey olsun,
İlgeniniz kilem bolsun	Astığımız kilim olsun,
Mingeniniz düldül bolsun. (O-omiyn)	Bindiğiniz düldül olsun ³⁵ . (Amin)

Görüldüğü gibi bu duada çocukların kahraman olması istenmektedir. Bu husus Kırgızlar için hayati öneme sahiptir. Çünkü onlara göre göçebe hayatın şartlarına dayanmak ve bağımsızlık mücadelesinde başarılı olmak kahramanlık gerektirmektedir. Nitekim Kırgızlar, onlara benzemesi, onlardaki olağanüstü yeteneklerin kendi çocuklarına da geçebileceği dileği ve inanışı ile günümüzde çocuklarına Manas, Balbay, Semetey vb. gibi Kırgız Kahramanlarının adlarını koymaktadırlar. Kanikey, Manas'ın hanımıdır. Dolayısıyla kızın Kanikey olmasının istenmesi de anlamlıdır. Zira Kırgızlara göre en iyi evlilik örneği Manas ile Kanikey'in evliliğidir. Bu anlayış, Manas'ın mitolojik Kahraman olmasından kaynaklanabileceği gibi, evliliğin şekliyle de alakalıdır. Çünkü Manas'ın babası, dünür giderek Kanikey'i istemiş, başlık parası ödeyerek onu gelin etmiştir. Kırgızlara göre en mutlu aile de yine Manas ile Kanikey'in ailesidir. Dolayısıyla günümüzde kız kaçırma ve boşanmaların arttığı gözlenen Kırgızistan'da her bir kızın, Kanikey gibi bir evlilik yapıp, mutlu bir yuva kurmasını istemek oldukça anlamlıdır. Yine kilim ve düldül fenomenleri göçebe hayatta asıl ihtiyaçlardan olup zenginliğin de sembolüdür. Nitekim günümüzde, "Bindiğiniz düldül olsun" yerine "Bindiğiniz Mercedes olsun" diyenlere de rastlamaktayız. Çünkü geçmişte zenginliğin göstergesi at iken, günümüzde Mercedes kabul edilmektedir.

Caramazan söyleyenler, ev sahibinin verdiğini almalı, daha fazla bir şeyler vermesi konusunda ısrarcı olmamalıdır. Topladıkları yiyecek ve hediyeleri kendi aralarında âdilce paylaştıkları gibi, yoksullara, fakirlere, yetimlere de verip onlardan dua almalıdırlar. Burada dikkat çeken hususlardan biri de genelde aksakallar dua ederken, bu geleneğe çocuklar aileye dua etmektedir. Çocuklar masum, samimi oldukları için ve önemli bir geleneği yerine getirdikleri için dualarının kabul olacağına inanılır. Bu gelenek aynı zamanda önemli bir neşe ve eğlence kaynağıdır.

Kırgızlara göre her zaman her yerde dua edilmekle birlikte, dua için bazen kutsal yerler tercih edilir, buralarda yapılan duaların kabul olacağına, dua sahibinin boş çevrilmeyeceğine inanılır. Örneğin, Narın'da kendisini ziyaret edip bu konularda bilgi aldığımız, aynı zamanda Bahşı (ruh tabibi, büyücü) olan Burulsun Kadirahunova, kendisine çocuğu olmayan bir kadın geldiğini, civardaki bütün kutsal yerlere götürdüğü halde yine çocuğu olmaması üzerine, oldukça uzakta, Oş şehrinde bulunan Süleyman dağına giderek sığınıp dua ettiklerini ve kadının çocuk sahibi olduğunu ifade etmiştir³⁶.

³⁴ Bk. Abdulkerim Mambataliyev, "Azan Çakarıp At Koyup Cürgülö" *Dil Geziti*, Oktabr 1992, No: 14, s. 4

³⁵ Caramazan geleneği hakkında geniş bilgi için bk. Kemal Polat, "Kırgız Türkleri'nin Günlük Hayatında Gelenekler ve Halk İnanışları", s. 551-560.

³⁶ Geniş bilgi için bk. Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, s. 67-68.

3. Bata Canırtuu (Dua yenileme)

Bata canırtuu, dübürlerin yeniden dübür olma âdetidir. Sırlı, samimi dübürlerin aksakalları yollayıp, gelin alacakları kıza dua etmesidir³⁷. Söz kesildikten sonra eğer düğün geç yapılacaksa, arada bir soğukluk, iletişim kopukluğu olmasın, muhabbet azalmasın diye aksakallardan oluşan bir heyet gönderilerek, geline dua ettirilir. Bu uygulamayla âdeta dübürlük yenilenir, dübürler arasındaki sevgi, dostluk bağları artırılır. Gerek bu gidişte gerekse gelin götürürken geline aşağıdaki şekilde bir dua yapılır.

Geline Dua (Keling Bata)

Başınarga baş, çaşınarga çaş,	Çocuğunuza çocuk, yaşınıza yaş,
Aşınarga aş koşulsun.	Aşınıza aş eklensin.
Dostorkonunarga nan tolsun,	Sofranıza ekmek dolsun,
başınarga bak konsun,	Başımıza talih kuşu konsun
Çaş ömürünör oorubasın,	Genç ömrünüz hastalık görmesin
Gül ömürünör soolubasın,	Gül ömrünüz solmasın,
caqsılık daim canaşıp,	İyilik daima yaklaşıp,
camandık eç goorubasın.	Kötülük daima uzaklaşsın.
Alganın menen agargın,	Aldığın ile yaşlan, (bir yastıkta kocayın)
Köşögön kögörgün,	Perdeniz mavi olsun,
Bala koru, akar-çakar bolup	Çocuk- çoluk ahlâklı, muâşereti bilen olup,
Özünördön köböygün.	Kendinizden çoğalsın.
Uluları urmatta kiçüülördü izatta,	Büyüklere hürmet, küçüklere sevgi göster,
Bargan cerindin oorun cöldön,	Gittiğin yere mutluluk yaşat,
Cekipin koldon algan,	Bahtını, nasibini eline alıp,
Carık maanayluu,	Neşeli-mutlu,
Baktı taalayluu, Adep saktagan	İyi kaderli, edebini koruyan,
İmanduu kelin bol ³⁸ .(O-omiyn)	İmanlı/ahlâklı gelin ol.(Amin)

Dua yenileme (canırıp bata) de dübürlerin, “önceden böyleydik, eskilerin sözleri unutuluyor, aralarımız açılmasın, âdet-görenek sonrakilere saklansın, yeniden dübürler olalım, dostluğumuz tazelensin” şeklindeki maksatlarını belirtir. Bundan hareketle, dayı yeğenler, amca-kuzenler, ata babalarından beri, kız alır kız verirler, bu gibi âdet ve uygulamalar, birlik beraberlik bolluk ve bereketi artırır, pekiştirir³⁹.

Dostlukları pekiştirmede dua fenomeninden bu şekilde yararlanan Kırgızlar, hayatları ile içselleştirdikleri duayı, formal ibadetlerin kesinlikle yasaklandığı Sovyet döneminde eğitim aracı olarak da kullanmışlardır. Şöyle ki, Orta Asya genelinde yaygın olan Dar oyunu sonunda yapılan dualar sayesinde halkın din eğitimi sürdürülmüş, insanlara kutsal değerleri öğretme, en azından unutturmama, dinî duyguyu canlı tutma yoluna gidilmiştir.

Kırgızlarda dua tabii bir hareket ve alışkanlık hainle gelmiştir. Örneğin Kırgızistan’da bulunduğumuz yıllarda görev yaptığımız Oş Devlet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi’nin yemekhanesinde normalde bir öğrenci tarafından Türkiye’deki şekilde sofraya duası yapılmasına rağmen Kırgızlar, sofradan kalkarken ellerini yüzlerine sürerek kendi usullerince tekrar dua etmekteydi. Kendilerine, “ Sofra duası yapıldı, daha ne gerek var” dediğimizde onlar, “Olsun biz alışmışız, böyle daha huzurlu oluyoruz” diye cevap verirlerdi.

Kırgızlarda Kur’an okunduğunda veya bayram namazları ve Cuma namazından sonra cemaat halinde, herkes için ayrı dua edilir. Diğer bir ifadeyle dua edilen kişilerin isimleri ayrı ayrı zikredilmelidir. Örneğin, müezzin “Bu camiye yaptıran için dua” der, dua edilir, sonra “halk için dua” der, ayrı dua edilir. Böylece beş altı

³⁷ Bk. Akmataliyev, *Baba Saltı Ene Adebî (Eldik Salt)*, s. 69.

³⁸ Bk. İbragimova, “ Ak bata”, s. 8.

³⁹ Bk. Akmataliyev, *Baba Saltı Ene Adebî (Eldik Salt)*, s. 69–70

kere farklı dualar yapılır.

Sonuç

Gerek şimdiye kadar zikrettiğimiz hususlardan, gerekse araştırma esnasında edindiğimiz tecrübi bilgilerden hareketle, sonuç olarak Kırgız halk dindarlığında dua ile ilgili aşağıdaki tespitleri yapabiliriz.

Kırgızlar gerek göçebe hayatın imkânsızlıkları ve gerekse Sovyet Dönemi'ndeki baskılar sonucu formal bir din eğitimi alamadıkları için, Kırgızistan'da halk dindarlığı gelişme göstermiş; bu durum, birçok gelenek ve inanışın din içerisinde yer etmesine neden olmuştur. Halk inanışları ve uygulamalar, halkın gündelik yaşam tarzı ve kültürü ile fonksiyonel biçimde bütünleşerek Kırgız toplumunda canlılığını korumaktadır. Özellikle bu durum kırsal kesimde daha belirgin olarak hissedilmektedir. Bu yüzden Kırgızlar, Müslüman olmalarına rağmen, Müslüman olmadan önceki geleneksel Türk dini inançlarını günümüzde en canlı olarak yaşatan Türk toplumlarından biridir.

Kırgızlarda duanın yeri, zamanı ve ortamı çok önemli değildir. Hayatın her dakikası, her aşamasında dua edilebilir. Dolayısıyla Allah'a dua etmek, Kırgızlarda sürekli bir alışkanlıktır, meleke haline gelmiştir. Örneğin mezarlıktan geçerken hemen arabayı durdurup dua etmekte, ellerini yüzüne sürerek yola devam etmektedirler. Duramazlarsa bile tabii bir refleksle “*Amin Allahu ekber diyerek*” ellerini yüzlerine sürmektedirler. Yine Kırgızlarda dua etmek için özel bir zaman veya yer ya da özel bir dile gerek yoktur. Onlara göre Tanrı'ya her zaman kendi ana dilinizde seslenebilir, sürekli dua edebilirsiniz. Kırgızlar, dua etmeyi yapılması gereken bir görev değil, hoşlanıp zevk aldıkları bir iş olarak, hayatın bir parçası olarak görürler.

Kırgız duaları, Geleneksel Türk dini inançları ve İslâmî motifleri birlikte bünyesinde barındırmakta, Kırgızca yapılmakta, duaya sebep olan konuyla örtüşmekte, kendi kültürlerini, beklentilerini, problemlerini yansıtan otantik bir karakter sergilemektedir. Öz dillerinde yapıldığı için herkes anlamakta, içten âmin demektedir.

Dikkati çeken bir husus da dua ile ilgili âdetlerin hepsinde bir ziyafetin olmasıdır. Bu ikramlarla fakir fukara karnını doyurduğu için sadaka yerine geçmekte bu âdetler, “az sadaka çok belayı defeder”, hadisinin ifade ettiği İslâmî prensibin, hayata kazandırılmasının canlı örneğini teşkil etmektedir.

Kırgızlar kendilerini “*dua toplumu*” olarak nitelendirirler. Kırgız halkı eskiden beri formal ibâdetlere (namaz, oruç, hac vb.) soğuktur ve yeteri kadar hassasiyet göstermezler. Ancak informal ibadet olarak dua çok yaygındır, denilebilir ki yediden yetmişe bütün Kırgız halkı dua eder, hayatın her aşamasında duaya başvurur, dua olgusunu yaşatırlar. Kırgızların duaya verdikleri önem ve yaptıkları dualar, yetmiş yıllık SSCB döneminde onların dinî duygularını canlı tutmuş, benliklerini koruma konusunda onlara yardımcı olmuştur. Nitekim Kırgızistan eski Cumhurbaşkanı Askar Akayev Eylül 2000'de Oş Devlet Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmasında gelenek ve göreneklerin, duanın önemine işaret ederek, Aksakallara hitaben: “Biz, bugünümüzü Aksakallarımızın varlığına ve onların duasına borçluyuz. Bu güne kadar onların duaları sayesinde var olduk, yine duaları sayesinde varlığımızı sürdüreceğiz” demiştir. Bu sözler en yetkin ağızlardan aksakallara karşı duyulan saygı ve güvenin, duaya verilen önemin somut bir ifadesidir.

Ancak bizim tespit ettiğimiz kadarıyla Kırgız duaları daha çok dünyevî sıkıntılardan kurtulma ve dünya nimetleri isteme şeklinde gerçekleşmekte, metafizik ve manevî konuları pek içermemektedir. Ayrıca günümüzde taşrada dualar, daha samimi, özüne uygun yapılırken, özellikle büyük şehirlerde biraz şekilciliğe kaymakta, “sadece elleri yüze sürüp, “âmin” demekten ibaretmiş gibi görünmektedir. Dua etme, dua dileme vb. gelenekler, dinle bağlantılı olmakla birlikte, Kırgızlarda gelenekleşmiş bir halk eğitimi, millî pedagoji sayılmaktadır. İnsanımıza dua etmeyi öğretmenin, önemli bir din eğitimi görevi olduğunu düşünürsek, Kırgızlar dua etmeyi gelenek haline getirerek bu görevi yapmış gözükmektedir.